

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

E. R. Postma — Eindhoven

Op reis door Galilea (Mt. 4 : 18-25)

Toerisme of kruistocht ?

In het evangelie naar de beschrijving van Mattheüs zien we Jezus aan Gods hand door Gods land gaan. Zijn reisgids is (uiteraard) geen exemplaar van 'Baedeker's Palästina und Syrien': Jezus maakt geen toeristische tocht door het „heilige” land. Zijn enige reisgids bestaat uit 'Mozes en de profeten'. Zijn reis is de reis van Israël-bij-uitstek. Hij gaat door het water, verblijft veertig dagen in de woestijn en trekt dan naar het land van beloften: Galilea, de landstrook der heidenen.

In alles is Hij wat de mens moet zijn: beeld van God: de afstraling zijner heerlijkheid en de afdruk van zijn wezen (Hebr. 1 : 3), het beeld van de onzichtbare God (Col. 1 : 15). Als Hij spreekt, zijn het woorden als van God; dient Hij, dan is dat als uit kracht door God verleend (1 Petr. 4 : 11). Wie Hem (aan het werk) gezien heeft, heeft de Vader gezien (Joh. 14 : 9). Dát was van den beginne de opdracht en bestemming van de zoon des mensen, van wie behoort tot het genus 'mens'. In dat alles kristalliseert zich het beeld van God zijn uit: God te vertegenwoordigen, te representeren in het andere rijkdeel: de aarde. Immers: de hemel is de hemel van de HERE, maar de aarde heeft Hij aan de mensenkinderen gegeven (Ps. 115 : 16). Waar de mens optreedt, moet het zijn als was God zelf met-ter-daad aan het woord. Ook onze „handleiding” bestaat enig en alleen uit het evangelie — van Genesis tot Openbaring. Zoals de weg van Gods volk geen toeristische reis maar (helaas) meer een kruis-tocht is geworden (Mt. 10 : 38; 16 : 24). Dat typeert nu eenmaal de navolging van Christus (Col. 1 : 24).

Nieuw beroep: vissers van mensen

Terug naar Galilea. Dáár begint Jezus' officiële prediking: bekeert u, want het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen. Vanuit Kaper-naüm — eens vol hoogmoedswaanzin (Mt. 11 : 23), nu vernederd tot een schamele ruïne — trekt Jezus langs de oever van de zee van Galilea. De „Prediker” zoekt volgelingen.

De vissers die Hij roept — Petrus, Andreüs, Jacobus en Johannes — zullen niet als „de ouden” naar complimentjes (mogen) vissen om „door de mensen geroemd te worden” en „zich aan de mensen te ver-tonen” (6 : 1, 2; 6 : 5; 6 : 16-18). Evenmin mogen zij, als die ouden, zich schatten op aarde verzamelen (6 : 19 v.v.).

Het tegendeel zal het geval zijn. Hun „schat” ligt besloten in het „zalig de vervolgd...” (5 : 10-12). Want „hunner is het Koninkrijk der hemelen” en „uw loon is groot in de hemelen”. Jezus windt er geen doekjes om: het wordt een kruis-tocht. Maar dat ligt in de verwachting. De reisgids is duidelijk: „alzo hebben zij/heeft men de profeten vóór u vervolgd” (5 : 12).

Geen vissen naar complimentjes, maar ambtshalve — liever nog: volgens het dienstrooster — bestemd tot vissers van mensen. Nu wordt niet de consumptie het oogmerk noch winst het doel. De winst is voor hun vangst: de gevangen vis zal teruggezet, de vrijheid hergeven worden. De mens(heid) moge zich weer voelen als een vis in het water van Gods vrijheid. En zelfs de op eigen gezag door „de ouden” uitge-zette bordjes „verboden te vissen” zullen Jezus noch zijn volgelingen weerhouden de netten uit te werpen.

Schrift en traditie

Daar gaat Hij, met zijn volgelingen. Waar? Waar anders dan in het land van beloften: „en Hij trok rond in geheel Galilea en leerde in hun synagogen en verkondigde het evangelie van het Koninkrijk en genas alle ziekte en alle kwaal onder het volk” (4 : 23).

Zo'n dienst had je moeten kunnen meemaken, denk je bij jezelf. Arme schriftgeleerden die de volgende sabbat de dienst in de synagoge leidden. Een letterlijk hemelsbreed verschil. De mensen stonden ver-steld over Zijn leer. Want ik neem aan dat ook voor die synagoge-diensten kon gelden: „Hij leerde hen als gezaghebbende en niet als hun schriftgeleerden” (7 : 29). Het was of God zelf aan het woord was en dat was Hij ook. Jezus deed wat Petrus later schreef: „spreekt iemand, laten het woorden zijn als van God” (1 Petr. 4 : 11). Als van God en niet als van rabbi zus die het weer van rabbi zo heeft gehoord: de ont-spoorde en daarna vastgelopen traditie; muggenzifterij die Jezus tot de onthutsende vraag brengt: „waarom overtreedt ook gij *ter wille van uw overlevering* (zelfs) het gebod Gods?” (Mt. 15 : 1-20, m.n. vs. 3). En even later: „zo hebt gij het woord Gods van kracht beroofd *ter wille van uw overlevering*” (15 : 6).

Het is onvoorstelbaar wat eerzucht gepaard aan zucht tot behoud voor schade kan berokkenen aan Gods volk. Het doet mij denken aan een overigens vrij eerlijk artikel in een r.k. parochieblaadje. Onder het opschrift „Zondag van de Schrift — 27 januari” valt te lezen: „Al be-zit de Katholieke Kerk volgens het tweede Vaticaans Concilie volledigheid van heilmiddelen, toch kende zij in haar geschiedenis „bewust-zijnsvermaningen” in geloof en praktijk. Een klein voorbeeld: het toe-staan van slechts één gedaante van de Eucharistie (wel brood, geen wijn voor het gewone volk, P.) aan de gelovigen. Men noemt dit een verschijnsel van „vernaauwing”, verduistering van de traditie”.

Van verduistering tot zaligspreking

Verduistering van het evangelie zou een betere typering zijn, zij het niet alleen voor de r.k. kerk... Maar ik kan me voorstellen hoe duis-ter het ook in dát opzicht in Galilea was. En al evenzeer hoe Jezus' prediking van het Koninkrijk werd ervaren als een zonsopgang: zon over Galilea. Uit Jezus' mond kregen ze te horen hoe GóD over hen dacht — en toch stond Jezus ook niet meer ter beschikking dan „Mo-zes en de profeten”. Dezelfde rollen overigens die ook de schriftge-leerden hanteerden (Joh. 5 : 39).

De verkondiging van het evangelie ging gepaard met, werd onder-streept door genezing van alle ziekte en kwaal (vgl. Mt. 8 : 17). On-derstreept: ook wie genezen wordt, moet toch eenmaal sterven. Het evangelie gaat boven genezingen uit: „wie in Mij gelooft, zal leven, ook al is hij gestorven...” (Joh. 11 : 25). Toch kun je je de vreugde voorstellen van al die mensen die uitzichtloos leefden: genezen in en uit naam van hun God!

Licht en leven en vreugde zijn synoniemen.

Geen wonder dat Mattheüs kan schrijven: „en het gerucht van Hem drong door tot in geheel Syrië (de nooit door Israël bezette kuststrook). Het veroorzaakt een toevloed van ernstig zieken (4 : 24) en: Hij genas hen allen... Je kunt je nauwelijks voorstellen wat dat geweest moet zijn voor Galilea... Wel wat het teweegbracht: „en Hem volgden vele scharen uit Galilea en Decapolis en Jeruzalem (!) en Juda en het Overjordaanse” — alleen Samaria ontbreekt op het appèl (4 : 25). Het begin van Jezus' optreden is overweldigend. Alleen — je zou wel eens willen horen wat nu die indrukwekkende prediking van het Ko-ninkrijk inhield — het was immers de climax (4 : 12-17)? Nu, luister: „... en Hij opende zijn mond en leerde hen, zeggende: zalig de armen van geest, want hunner is het Koninkrijk der hemelen...” (5 : 1 v.v.)!

Kerkelijke verdeeldheid*)

Vorige maand verscheen een nieuw boek van de hand van ds Hegger. Vorig jaar is hij uit de Geref. Kerk getreden. Wat zou hij nu moeten doen? Kiezen voor een andere kerk? Welke?

In dit nieuwe boek „Zij is mijn bruid” legt ds Hegger verantwoording af van zijn nieuwe keus: hij heeft gekozen voor de vorming van huisgemeenten.

Deze beslissing volgde na rijp beraad. Zorgvuldig heeft hij alle andere mogelijke keuzes afgewogen en hij vertelt daarvan op een eerlijke en vriendelijke toon. Tegelijk gebruikt hij deze gelegenheid om een brede beschouwing te geven over de gemeente zoals die volgens het N.T. zou moeten zijn. Daardoor is dit boek uitgegroeid tot een studie over de structuren van de gemeente. Om die reden bespreek ik dit boek in deze rubriek 'Kerkelijk leven'.

Ds Hegger geeft allereerst een beoordeling van de bestaande kerken. Het meest stoot hij zich aan de verdeeldheid. „Wanneer Paulus bij de huizen in een christelijk dorp van Nederland zou aanbellen en hij zou te horen krijgen: ik ben lid van de Ned. Herv. Kerk, Geref. Kerk (syn.), Vrijg. (binnen en buiten verband), Christ. Geref., Geref. Gemeente etc., dan zou hij ook nu nog vol verontwaardiging antwoorden: „Is Christus gedeeld?” (1 Kor. 1:12), (blz. 13). Kunt u zich voorstellen, vraagt ds Hegger dan aan zijn lezers, dat diezelfde Paulus als wij hem zouden vragen: wat moeten wij doen? ons zou antwoorden: „Wordt toch maar lid van één van die verdeelde kerken; het is niet zo erg dat u daarmee de verdeeldheid helpt in stand te houden.” (blz. 15).

Neen, dat antwoord kan ik mij in de mond van Paulus niet voorstellen. Alleen ik zou de twee zinnen van het z.g. antwoord van Paulus wel van elkaar willen scheiden. Ik sluit niet uit dat Paulus ons zou antwoorden: zoek Gods leiding in deze vraag en sluit je toch maar aan bij één van deze bestaande gemeenten — om de verdeeldheid niet nog groter te maken!

Toch wil ik het gesprek met ds Hegger niet op deze wijze beginnen: het zou de indruk kunnen wekken dat ik hem zijn keuze voor de vorming van een interkerkelijke huisgemeente betwist — en wie ben ik dat ik hem daarin zou aanvallen? Ik geloof met ds Hegger in de leiding van de Heilige Geest: als ds Hegger zich in deze richting gedreven ziet, dan respecteer ik

zijn keuze en ben benieuwd of uit deze huisgemeente(n) iets nieuws gaat groeien, dat de vaak vastgegroeide bestaande kerken kan bevuchten en de voortgang van het Evangelie bevordert. Zijn studie van de huisgemeenten in het N.T. (hoofdstuk 6) heeft mij er nogmaals van overtuigd dat het N.T. niet één gestroomlijnd kerkelijk instituut kent — maar een veelkleurig levend geheel van gemeenten en huisgemeentes vaak naast elkaar die ieder voor zich Christus in zich lieten werken en de Heilige Geest ruimte gaven om hen op te bouwen — en die elkaar herkenden in die verbondenheid aan de Heer. Ik moet zeggen dat het mij vandaag nog precies zó vergaat als ik christenen ontmoet vanuit andere gemeenten, soms ook gemeenten uit de eigen stad: het maakt mij steeds weer blij te zien hoeveel groepen, bewegingen en kerken zich door de Heer laten leiden. Ik ben minder pijnlijk getroffen door de veelheid van kerken als ds Hegger. Het is niet zo zeer de veelheid van kerken, groepen en huisgemeenten die mij pijnlijk treft, want het lichaam van Christus moet klein beleefd worden — ik verwijs hier naar de bovengenoemde veelkleurigheid van de kerken in het N.T. — het is het verabsoluteren van de eigen identiteit en het gebrek aan wederzijdse erkenning en liefde die mij pijnlijk treft.

Op dit punt is het boek van ds Hegger een „cri de coeur” die ik overall een goed gehoor toewens. Zelf zie ik de roeping tot eenheid, die Christus zijn gemeente meegeweet (Joh. 17) gelegen in de opdracht om allen die Christus navolgen als medechristenen en zuster- (huis)gemeenten te erkennen en lief te hebben en te helpen waar ik kan. Dat zijn groepen en gemeentes uit alle kerkgenootschappen en bewegingen. Om dat in praktijk te brengen is onlangs de Evangelische Alliantie opgericht. Ook reken ik het mij tot een eer dat ik evenals ds Hegger kerkdiensten heb geleid in vele kerkverbanden, van Ned. Herv. of Geref. synodaal tot Christ. Geref. of vrijg. binnen verband, en dit zal blijven doen.

pastorale notities

CLERICAAL

Met een Rooms priester praatte ik nog wat na over de bisschoppensynode in Rome. Hij was er niet over te spreken. Het was dan toch maar weer duidelijk gebleken dat de katholieke kerk een priesterkerk was. De „basis”, het gewone volk, telt niet mee. De pastorale medewerkers, waar de parochie op drijft, als gevolg van het grote tekort aan priesters, waren weer in de hoek gezet; zij mogen het werk doen en verder de mond houden en ze moeten zich helemaal stilhouden als ze toevallig van het vrouwelijk geslacht zijn.

Het lijkt mij, dat de Roomse kerk daarin verwantschap toont met oude godsdiensten. In Egypte was het indertijd ook zo, dat de goden alleen een relatie onderhielden met de koningen. De Egyptische boeren dienden slechts tot stoffering van het landschap, en, niet te vergeten, tot de betaling van schatting aan de koning en aan de tempel.

Van dat oude clericalisme (de priesters vormen een verheven stand

boven de leken, het „volk”) vind je in onze kerken ook nog een spoor. Namelijk in de eigenaardige figuur van de predikant. Hij is de enige in de kerkeraad, die zijn ambt tot aan zijn dood behoudt. Hij blijft zelfs in dat ambt, wanneer hij lid geworden is van een gemeente, die hij nooit gediend heeft. Zo kan de krant schrijven over iemand, die zijn zestigjarig ambtsjubileum zal vieren, terwijl de broeder al twintig jaar geleden feitelijk zijn ambt neergelegd heeft. Vanwege zijn leeftijd of de gezondheid.

Ik schrijf dit niet neer, om aan het adres van de ouderen iets onvriendelijks te zeggen. Trouwens, velen hebben aan hun ambt meer ellende beleefd dan genoegen. Zij mogen rusten van hun moeitevolle arbeid. Zij behoeven het ambt niet langer te torsen.

Ik schreef in dit rubriekje eens over „gepensioneerde predikanten”. Iemand viel daarover in een vrijgemaakte kerkbode. „Sinds wanneer worden predikanten gepensionerd?” vroeg hij. Ik zou niet weten waarom een predikant emeritaat krijgt en een politiemans pensioen. Pensioen is toch geen schande? En onze gemeente luistert maar wat graag naar de oudere broeder, als hij weer eens preekt. Hij kan het nog goed, zeggen ze; hij is het niet verleerd. Niemand zit met de vraag: Sprak deze man nu een „ambtelijk” of een „stichtelijk” woord?

A. H. Algra, Sliedrecht

Doet het er dan niet meer toe tot welk kerkverband je behoort? Ik denk van wel en ik ben niet zonder kritiek op vele kerkgenootschappen. Alleen die kritiek mag mij er nooit van weerhouden om plaatselijk en persoonlijk de gemeenschap in Christus te erkennen en te beleven.

Die gemeenschap in Christus moet er dan wel zijn... Ik zeg niet dat die er per definitie is als ik met een kerk of een kerklid te maken krijg... maar waar ik die aantref bij welke groep of kerk ook, daar ben ik blij en daar zal ik de gemeenschap bouwen.

Daarom ben ik blij met ds Hegger en zijn werk voor ex-priesters en zijn huisgemeente want ik proef in alles wat hij zegt en schrijft die toewijding aan de Heer.

Hiermee heb ik wel een „herkenningsprincipe” opgeroepen wat wellicht bij velen van u vragen oproept. Het is gemakkelijker om de „drie formulieren van enigheid” te gebruiken als de lineaal die ik aanleg bij het beoordelen van medechristenen en zusterkerken. Die gemakkelijkerheid is een vleeselijke gemakzucht. Want met dat criterium als „herkenningsprincipe” te gebruiken kom je niet goed uit. Er zijn talloos veel christenen en kerken die naar die maatstaf gemeten

er buiten vallen, maar die de Heer zelf er binnen zal rekenen.

Precies hetzelfde geldt ook van iedere kerkenordening of van lang geijkte tradities. Het enige waarop wij elkaar zullen moeten aanzien en toetsen is onze toewijding aan de Heer en aan Zijn Rijk. Waar ik die proef daar gaat mijn hart open en waar ik die mis — soms midden in een zeer orthodoxe kerk — daar sluit zich mijn hart toe.

Ik weet dat u nu verder vragen zult willen stellen: waaraan toets ik nu die „toewijding aan de Heer”? Is dat dan niet een gevoelszaak? Heb je daar geen nadere criteria voor nodig? Daarop zou ik willen antwoorden: dat is niet uitsluitend een gevoelszaak: ik moet ook voorzichtig zijn als de slangen' en goed op mijn qui-vive zijn datik niet christenen omarm, die het niet zijn. Daarvoor moet ik mijn verstand gebruiken, en mijn intuïtie en mijn waarnemingsvermogen (wat dóet de ander). Daarbij zullen nuchtere vragen de revue moeten passeren als: hoe functioneert hier de bijbel?

In het N.T. onderzochten de apostelen de gemeenten op het punt van: wetticisme, judaïsme, gnostiek en sectarisme... Wij zullen zoets vandaag ook steeds weer moeten doen. Toch moet dit alles mij niet

verzuren en mijn spontaneïteit wegnemen. Want in dezelfde zin waarin Jezus spreekt over voorzichtig zijn als de slangen, zegt Hij ook dat wij argeloos moeten zijn als de duiven. Je mag spontane blijheid in je toelaten als je een Rooms-Katholiek een goed woord van Christus hoort zeggen — of als een volle-evangelie man iets moois schrijft van het werk van de Heilige Geest.

Kortom: het 'herkenningsprincipe' is nog niet zó eenvoudig te hanteren of vast te stellen. In het N.T. is het hanteren daarvan een Geestgave: de gave van het onderscheiden van de geesten. Het is een zaak van: voorzichtig zijn als de slangen en tegelijk naïef als de duiven. Het is een zaak van gevoel en verstand. Het is een zaak van gebed. Bovenal: zoals ds Hegger steeds zegt: een zaak van: Sola Scriptura.

Ds Hegger spreekt en schrijft ook in deze zin.

Ik beëindig dit eerste artikel met een citaat uit zijn boek waaruit blijkt dat hij op dit punt als ex-Rooms-Katholiek scherp heeft rondgekeken in de rechts-gereformeerde wereld en dat hij tegen het gevaar van verdachtmaking in er niet voor terugschrikt om bepaalde verkeerde zekerheden aan te tasten, ook al zijn ze onder ons nog zo heilig: lees zijn P.S. op blz. 51 „Maar je hebt toch een uitge-

werkte kerkorde en scherp geformuleerde belijdenisgeschriften nodig om de ketterij te weren?

Op dit bezwaar zou ik willen antwoorden:

1. Ondanks de Dordtse Kerkorde en ondanks de drie formulieren van Enigheid is de ketterij toch in de Ned. Herv. Kerk en in de Gereformeerde Kerken binnengeslopen.
2. De Bijbel leert ons om niet op menselijke konstrukties te bouwen, maar om in de nood (b.v. van de ketterijen, die de gemeente bestormen) naar Christus te gaan in een intenser gebed.
3. Een gezond lichaam stoot de vreemde voorwerpen af. Dat is de moeilijkheid bij allerlei transplantaties. Zo stoot ook de gemeente, wanneer ze een gezond lichaam van Christus is, vanzelf de ketterijen af. Wij moeten er dus voor zorgen dat het lichaam van Christus gezond blijft en dat steeds meer wordt, door een toenemende geloofsaafhankelijkheid van haar Hoofd, Jezus Christus. Dat is de beste afweer tegen de ketterijen.” (blz. 51).

*) Naar aanleiding van het boek van ds H. J. Hegger, „Zij is mijn bruid” (208 blz.; f 19,80) is een uitgave van de Evangelische Pers, postbus 30, Dieren.

vier hoofdsteden van het kaliefenrijk, Mekka, Damascus, Kufa en Basra, wordt deze officiële tekst gestuurd, die door de meeste moslims aanvaard wordt; er is echter een groep „dissidenten”.

De Koran, zoals we die sindsdien kennen, bestaat uit 114 Soera's, hoofdstukken. Bij elkaar gaat het om zo'n 6200 verzen. Het is — in elk geval voor „buitenstaanders” — een langdradig boek vol met ein-de-lo-ze herhalingen! Bovendien is het moeilijk om een juiste chronologische lijn te vinden. De lezer die voor het eerst de Koran gaat lezen kan zeer gemakkelijk ontmoedigd worden! Daarom een aantal notities vooraf; daarna aandacht voor de inhoud van het boek.

Omdat ook de eerste „redakteuren” niet meer precies de juiste chronologie konden achterhalen, heeft men simpel de langste Soera's vooraan gezet. Het boek is in zijn geheel aan één man geopenbaard, in een tijdsbestek van ongeveer 20 jaar. Het is — voor een deel — mogelijk om deze verschillende openbaringen te dateren. Sommige ervan stammen onmiskenbaar uit de tijd vóór Mohammeds vlucht; het gaat daar voor een groot deel om „apologie”, verdediging van Mohammeds visie tegenover de heidense medebewoners van Mekka. Een aantal andere Soera's is duidelijk uit Mohammeds periode te Medina afkomstig. Wie nog nauwkeuriger wil onderscheiden kan uit de voeten met termen als „Vroeg-mekkaanse”, „Midden-mekkaanse”, „Laat-mekkaanse” en „Medinensische teksten” . . . Het probleem van de juiste relatie tot Mohammeds leven blijft veelal bestaan; vandaar dus die simpele inleiding: de langste vooraan.

In de vroege openbaringen overheerst het apologetisch element. Mohammed werd, kunnen we concluderen, door zijn stadgenoten niet serieus genomen. Hij was „een dichter” (3 : 34-37); „een waarzegger” (zie boven), een bezetene (68 : 2), „een waanzinnige” (68 : 2), „een magiër” (10 : 2) een door anderen geholpen bedrieger (16 : 103; 25 : 4). In zijn verdediging wijst hij op het feit dat „geen enkel profeet in zijn eigen stad eer ontving”. Hij illustreert zijn stelling door te verwijzen naar een aantal Bijbelse en buitenbijbelse figuren.

Als hij moet verantwoorden dat hij geen wonderen verricht, is zijn argument dat de Koran zelf het grote wonder is. „Deze Koran is niet zodanig dat hij door iemand anders dan God zelf vervaardigd kan worden. . . . Of zeggen ze „Hij heeft hem zelf bedacht”? Zeg: „Breng een Soera die hieraan gelijk kan zijn en roep iedereen die helpen kan te hulp, behalve God, opdat blijken mag dat ge waarheid spreekt.” (10 : 37, 38). „Maar nu de Waarheid van Ons tot hen gekomen is, zeggen ze „waarom zijn geen tekenen tot hem gezonden, zoals vroeger tot Mozes?” . . . Zeg: „Brengt gij dan een Boek van God dat een betere Gids is . . . (28 : 48, 49).

Is de Koran dus apologetisch van aard, zeker is het ook een polemisch boek, dat zich duidelijk tegen de „ongelovigen” keert. (Zijn dat in de vroege gedeelten met name de afgodendienaars te Mekka, later sluit die benaming ook de Joden en Christenen in.)

We vinden in de Koran verschillende soorten gegevens. Zo vinden we er wetten, die bijvoorbeeld handelen over het huwelijk, echtscheiding, toegeestaan voedsel (o.a. geen alcohol, 5 : 93), enzovoort. Een groot aantal passages handelt ook over Bijbelse personen, met name hen die in de Vijf Boeken van Mozes voorkomen.

De voornaamste thema's zijn echter de volgende:

- de eenheid, grootheid en transcendentie van Allah.
- de ernst en onontkoombaarheid van de Opstanding uit de doden en het Laatste Oordeel.

Voordat we deze beide Grote Thema's — volgende week — nader uitwerken, graag uw aandacht voor de wijze waarop de Koran Bijbelse gegevens verwerkt. Zoals al gezegd, komen met name figuren uit de Pentateuch naar voren. Naast Adam en zijn vrouw (niet bij naam genoemd), Kaïn en Abel, Idris, d.w.z. Henoch, Noach, Abraham, Lot, Ismaël en Izaäk, Jakob, Jozef, Mozes en Aäron, komen we tegen: Saul, David, Goliath, Salomo, Elia, Job en Jona. Van de Nieuwtestamentische personen vermelden we Zacharias, Johannes de Doper, Maria en Jezus (Issa). Veel van wat we over hen lezen komt ons (zeker vaag) bekend voor; geen enkel bericht over hen is echter woordelijk gelijk aan wat de Bijbel over hen zegt. Soms lijkt een bepaald gegeven uit de rabbijnse literatuur te komen, of uit de apocriefe evangeliën. In een aantal gevallen is — wat de herkomst ook zijn mag — de Bijbelse inhoud pertinent anders dan wat de Koran vertelt! We vermelden wat voorbeelden: van zowel afwijkingen van als „aanvullingen” op de Oud- of Nieuwtestamentische tekst:

- De engelen moeten van Allah zich voor Adam neerbuigen. Allen doen dat, behalve Iblis, de Satan (Soera 2 : 32; 15 : 26-44). Hij voelt zich boven Adam verheven; deze is immers uit donkere klei ontstaan, terwijl Iblis gemaakt is uit „het vuur van verzengende winden”.

P. J. van Kampen — Zeist

Nedergedaald uit de hemel

„Zij die de Apostel volgen, de Ongeletterde Profeet, die ze in hun eigen Schrift vinden, in de Torah en het Evangelie — want hij gebiedt hun wat rechtvaardig is en verbiedt wat boos is . . .”

Soera 7 vers 157

Dat dit waarlijk het woord is van een geëerd Apostel. Het is niet het woord van een dichter . . . Ook is het niet het woord van een waarzegger . . . Dit is een Boodschap nedergezonden van de Heer der Werelden.”

Soera 69 vers 38-43

Scherven, palmstengels, stukken leer, schouderbladen van kamelen en platte stenen. Dat zijn, volgens de Islamitische overlevering, de materialen waarop in eerste instantie de woorden van Mohammeds openbaring zijn opgetekend. Volgens diezelfde overlevering was Mohammed een man die noch lezen noch schrijven kon: hij was immers de „Ongeletterde Profeet”. Hij en zijn volgelingen reciteerden de tekst en griftten daarna de woorden van Allah in hun geheugen; toen het aantal openbaringen echter toenam — de Koran is bijna zo lang als ons Nieuwe Testament — werden bovengenoemde, onwaarschijnlijke, materialen gebruikt. Er kwam een aantal series uitspraken en openbaringen zodoende in roulatie.

In het jaar 650 wordt het voor de derde Kalief, 'Uthman, nodig om de definitieve „canon” op te stellen. In de strijd tussen rivaliserende groepen gelovigen spelen vragen rond de „geautoriseerde versie” van de Koran een rol. 'Uthman laat door een commissie de juiste tekst opstellen en geeft vervolgens opdracht om alle andere teksten te verbranden. Naar de

- Als *Kain Abel* doodt, graaft een raaf een kuil voor Abels graf (5 : 34).
- *Noachs* vrouw en een van zijn zonen zijn ongelovig; ze komen bij de Zondvloed om. (11 : 42-46; 66 : 10)
- *Abraham* breekt alle afgodsbeelden in zijn vaderstad. Als zijn stadgenoten hem willen doden, wordt zijn leven door Allah bescherm. (21 : 58-71)
Als hij om vergeving voor zijn afgodische vader vraagt, wordt dat niet verhoord. Ook is het voor moslims niet navolgenswaard. (6 : 74; 9 : 113, 114).
- met zijn zoon *Ismaël* bouwt hij de Kaäba, het heiligdom te Mekka. (2 : 125-127). Ook is het *Ismaël* die hij bijna offert — niet *Izaäk*. (27 : 103 - interpretatie van de commentatoren: de Koran zegt het niet expliciet.)
- Als bewijs van de mogelijkheid van een opstanding uit de doden moet Abraham vier vogels in elk vier stukken snijden en op verschillende bergtoppen leggen. Op Allah's bevel zullen ze — als intacte vogels — naar hem toe komen vliegen. (2 : 260).
- *Mozes* verricht zijn wonderen aan het hof van Farao, waarna de wijzen aan diens hof allen tot geloof in *Mozes'* God komen. Dit tot woede van de koning die hen allen wil laten doden. Allah grijpt echter in. (20 : 70-73; 26 : 46-52).
- Als *Mozes* op de rots slaat, ontstaan 12 bronnen, één voor elke stam van Israël (2 : 60; 7 : 160).
- Als het volk in de woestijn de Sabbath niet houdt, verandert Allah een aantal weerspanningen in apen! (2 : 65; 7 : 166).
- *Saul/Talut* moet als koning strijden tegen Goliath en diens leger. In een riviervallei waar hij langs komt laat hij zijn soldaten drinken. Wie niet drinkt of het water met de hand schept zal met hem mogen gaan. Een kleine groep blijft over die welgemoed op de vijand afrekt. Allah geeft door David de overwinning. (2 : 249-251).
- *Salomo* bouwt de tempel met behulp van de djinns (de geesten/demonen). Als hij sterft, weten zijn dienstknechten dat niet; pas als — na lange tijd — een worm de staf doorknaagt, waarop de koning nog steeds rust, stort hij ter aarde en merken de djinns dat hun heer gestorven is. (37 : 13, 14).
- *Job* heeft in zijn pijn en moeite gezworen zijn vrouw duchtig te zullen slaan. (ze was hem geen steun in zijn geloof!) Als hij weer hersteld is, moet hij zijn gelofte houden. Hij vraagt aan Allah om toestemming zijn gelofte anders te mogen „interpreteren”. Volgens één versie slaat hij haar niet met een stok, maar met een bundel gras. Volgens een andere zou hij haar 100 slagen met een twijg geven. Hij vraagt, en krijgt, toestemming haar één keer te slaan met een grote bundel, bestaand uit 100 twijgen! (38 : 42-44).
- *Zacharias* hoort van de engel dat hij 3 dagen (en 3 nachten) niet zal kunnen spreken. (3 : 41; 19 : 10). In de Bijbel lijkt een veel langere periode gesuggereerd.
- *Maria* heet „de dochter van Imran/Amran” en „zuster van Aäron” (10 : 28). (Mijn Koran-met-kanttekeningen zegt hiervan: „Aäron, *Mozes'* broer was de eerste in de lijn van het Israëlitische priesterschap. Maria en haar nicht Elisabeth . . . kwamen uit een priesterlijke familie en waren derhalve „zusters van Aäron” of „dochters van Imran” . . .”). Christenen en Joden hebben op dit punt vaak Mohammed gebrek aan Bijbelkennis verweten . . .
- *Maria* heeft intense pijn, als ze Issa baart. „En de weeën bij de geboorte dreven haar naar de stam van een palmboom; in haar moeite riep ze uit: „O, was ik maar gestorven vóór dezen! Was ik maar geworden tot iets dat vergeten en uit het gezicht verloren was.” Maar een stem sprak tot haar van onder de (palm)boom: treur niet, want uw Heer heeft een beekje onder uw voeten doen komen. En schud de stam van de boom tegen u aan: deze zal verse dadels op u laten vallen . . . (19 : 23-25).
- De mensen die haar kenden waren verwonderd haar kind te zien. In reactie op hun vraag of ze onkuis geweest was, wees ze op de baby. „Ze zeiden: Hoe kunnen we tot een kind spreken dat nog in de wieg ligt?” Hij zei: „Ik ben waarlijk een dienstknecht van God. Hij heeft me openbaring gegeven en me tot een profeet gemaakt . . .” (19 : 29, 30).

D. W. L. Milo — Dalmally

PAUSELIJKE GLIMLACH

Deze week toonde de Glasgow Herald een foto van paus Johannes Paulus II, die op zijn wekelijkse audiëntie een slangemens, een zogenaamde cortortionist uit een Italiaans circus, haar gang liet gaan. Op de voorgrond zien we de (of het) slangemens in een gracieuze hoogstand op een tafel, steunend op haar onderarmen, het lichaam sierlijk boven haar hoofd gewelfd als een klankbord boven een ouderwetse preekstoel. Op de achtergrond zien we een aantal geuniformeerde dames, misschien een koor, anders een orde; voorts telt de achtergrond enkele hoge geestelijken, die de paus omringen. En eindelijk toont de foto de paus zelf, zittend op zijn troon en kijkend vol aandacht naar de mens-in-optima-forma, de zichzelf overtreffende acrobaat, die het toppunt van lichaamsbeheersing als eerbewijs de heilige kerkvader presenteert.

Tot zover voorlopig de foto. Misschien zag u die wel? Naar we menen te weten is het niet ongebruikelijk, de paus tijdens een algemene audiëntie eerbewijzen aan te bieden. Dat een kunstenaar (is een slangemens geen kunstenaar?) zijn liefde, eerbied, bewondering, zelfs adoratie, in zijn kunst uitdrukt moet dus in die kring aanvaardbaar heten. En de huidige paus, een Poolse officierszoon, die bij het betreden van elk nieuw land letterlijk de grond kust, is „sportief” genoeg om wat te kunnen velen. Dat blijkt op deze foto zeer duidelijk.

De jonge vrouw vertoont in haar ongewone houding namelijk iets meer dan we tot nu toe vermeldde. Was ze bij het betreden van het Vaticaan correct gekleed in donker fluweel, gesloten hals, lange nauwe broek en sobere haarversiering — bij de gefotografeerde hoogstand bleken haar fluwelen jakje en haar heupbroek niet meer aan elkaar te passen. Ze lieten ruimte voor een slank buikje, dat uitgerekend recht naar de paus was gericht! En (dat is de ellende van een momentopname) hoe langer u naar de foto ziet, hoe onhoudbaar de situatie wordt. Want het dringt tot u door, dat een der prelaten, zonder een ogenblik zijn aandacht voor het gebodene te verliezen, zijn hand voor de mond slaat; niet voor de ogen maar voor de mond. Dat een andere prelaat zijn duidelijke lach niet meer kan verbergen. En dat zijne heiligheid de paus zelf een bewonderende glimlach half achter zijn rechterhand verstopt. Naar het leven gegrepen.

—o—

- *Jezus* maakt uit klei een vogel, die door Allah's wondermacht tot leven komt en wegvliegt. (5 : 113).
- Allah stuurt aan Jezus en zijn volgelingen een tafel neer, die een feestmaal bevat (5 : 115-118). (Een soort versie van het Avondmaal?)

Het valt ongetwijfeld te argumenteren dat deze aanvullingen c.q. wijzigingen marginaal zijn. Hoewel inderdaad niet kan worden ontkend dat de kern van de Koran elders ligt, geven bovenvermelde teksten wel een zeker beeld hoe de Profeet met de Boodschap van Oude en Nieuwe Testament is omgegaan. Juist omdat de Islam de meest „mechanische” vorm van inspiratie die maar denkbaar is, belijdt, zegt dat wel over Allah's openbaring! De Koran is tenslotte, volgens Moslims, woordelijk aan Mohammed gegeven. Het is waarlijk „nedergedaald uit de hemel”, waar het Goddelijke Prototype bestaat: Het sluitstuk van openbaring. (3 : 7; 11 : 13; 13 : 38, 39). Omdat Mohammed de „Zegel der Profeten” is (33 : 40), moeten alle eraan voorafgegane openbaring door de Koran bevestigd worden. Gebeurt dat niet, des te erger voor de Bijbelse gegevens. Joden en/of Christenen hebben dan de tekst verdraaid . . .

Genoeg wat betreft deze zaak. De Koran is een complex boek, waarover je niet in zo kort bestek alles zeggen kan. Daarom willen we hierna achtereenvolgens bespreken: de kernthema's van de Koran, de plaats van Jezus en de visie op Joden en Christenen, zoals die in de Moslim Schrift tot ons komt.

Literatuur: Jomier. Bijbel en Koran. Romein, Roermond (antiq.). Een prettig leesbaar boekje. ± 120 pp.
Attema. De Koran. Deeltje van de zgn. „Boeket reeks” van Kok. (Ook niet meer verkrijgbaar.) Nuttige, zij het wat droge stof.

Jawel, paus Johannes Paulus II (we hopen de naam nu juist te schrijven) heeft een glimlach over voor een overtollig stukje vrouwelijk schoon. Hij is tenslotte een man en draait daar niet om heen. Al wil hij het celibaat voor priesters nog lang niet loslaten. Met zijn wereldkundig gemaakte glimlach heeft hij meer aan de emancipatie van de roomse kerk bijgedragen dan al zijn hoogkerkelijke remmingen. Soms is de natuur sterker dan de leer.

Onlangs hebben we in dit goede blad kunnen lezen (drs P. v. Kampen, pag. 28) dat in het nabije Oosten de vraag leeft: of het zien van de navel ener vrouw een man tot immoraliteit zou verleiden. Voor ons Westerse mensen, die ongevraagd alles gepresenteerd krijgen, is dat een bespottelijke vraag. Maar enige generaties terug was dat heel niet bespottelijk. In de Victoriaanse tijd achtte men zelfs het tonen van een vrouwenenkel al op de rand van het toelaatbare. Geen dokter, geen naaister zou in vroeger jaren aan de mollige armen van mijn moeder raken, als mijn vader er niet bij stond. Een goed huisvader stond in voor de eer van zijn vrouw, van zijn gezin, van zijn ouders, van zijn omgeving. En de latere geruchten over Victoria, die na het overlijden van haar echtgenoot een vrij dubieus leven schijnt te hebben geleid, werden als vuige laster terzijde geveegd.

Waarmee gezegd wil zijn, dat elke sociale uiting aan zijn tijd moet worden gekoppeld. Victoria heeft het wulpse hofleven sterk beknot, althans onder tafel geschoven. Door haar theorie en vooral door haar praktijk heeft de wal echter het schip gekeerd. Dientengevolge heeft de burgerlijke braafheid het veld geruimd voor veel meer realisme dan voorheen voegzaam kon heten.

Met die braafheid verdween een heel stuk huichelarij, die in het Victoriaanse puritanisme zat ingebouwd. Dat laatste is natuurlijk winst. Maar dat het streven naar „eerlijkheid” doorsloeg in een streven naar schaamteloosheid is natuurlijk een verliespunt. Want kuisheid is nog wat anders dan preutsheid. Preuts immers is gemaakt-eerbaar, huichelachtig fatsoenlijk. Maar kuis heeft met zedigheid, ingetogenheid, eerbaarheid te maken; zelfs is wel beweerd dat het verband houdt met het werkwoord kiezen: weten wat verkieslijk en wat verwerpelijk is.

Nu is een glimlachtende paus niet onfeilbaar. Volgens onze Roomse lot-, soort- en tijdgenoten is hij alleen onfeilbaar als hij het er zelf bij zegt, als hij „ex cathedra” spreekt. En op de foto zit hij op een gewone troon, niet op een leerstoel. Dus zijn glimlach is geen uiting van onfeilbaarheid, eerder bewijs van zijn onbevangen mannelijkheid.

—o—

Nu leven we in een tijd waarin pastoors over trouwen denken, zelfs zonder nadenken daar aan beginnen. Parochianen moedigen dit veelal aan: ze eisen dat de Roomse kerk haar dwaze eis van celibaat zal loslaten. De paus zelf denkt daar nog niet aan, maar spreekt toch anders

dan zijn voorgangers, staat open voor enige discussie. De eeuwenoude praktijk van Rome zal daar wel aan debet zijn: van vele pausen is immers bekend, hoe zij een schunnig leven op hun „geestelijkheid” overhielden. En als we nagaan, hoeveel namen als De Paus, Bisschop, Pastoors, Van Klooster, Verkerke en andere burgerrechten hebben, krijgen we de indruk dat er heel wat onheilige verbanden door „heilige mannen” zijn gelegd. De natuur is altijd sterker dan de leer en de heilige apostel Paulus, zelf ongehuwd en wensende dat meerderen zo mochten zijn, schreef tegelijk eerlijk: het is beter te huwen dan (aan zijn sexualiteit) te verbranden.

Wat Rome van haar priesters eist is een miskennis van Gods orde, een miskennis van de menselijke aard, een miskennis ook van de vrijheid welke Christus voor ons verworven heeft en een soort eigenwillige godsdienst: het brengen van mensenoffers. Die eis is aan alle kanten onredelijk en onhoudbaar; kan alleen problemen, remmingen, psychosen en ongeestelijke overgeestelijkheid oproepen.

Het wordt tijd dat de Roomse kerk deze dingen ziet en erkent. De Anglicaanse kerk, in wezen een Britse variant op de R.K. Kerk, heeft het huwelijk altijd als eerbaar gezien; waarin de voorgangers een voorbeeld voor hun kudden betekenden. Ze zijn niet minder dan de Roomse priester, ook in hun falen.

—o—

Het is geen vraag of de sexe-cultus van onze dagen goed of kwaad is. Wat wij steeds meer beleven is geen eerlijkheid maar schaamteloosheid. Er zijn immers dingen, die op hun tijd en plaats goed en eerbaar en rein zijn — maar die buiten de bescherming van de gezinssfeer misdadig worden. Iemand zei me eens: jullie kerkmensen houdt uit preutsheid je huwelijksgeheimen achter het slot van de slaapkamer en meent daarin beter dan anderen te doen. Mijn antwoord was: een gezond huwelijk is veel te goed om aan openbare beduimeling te worden prijsgegeven. Als je daarover wilt meespreken moet je eerst anders gaan leven.

Misschien zit hier wat in, dat u gebruiken kunt. Voor de reinen is alles rein. Voor de dienaren van Baäl en Astarte (dat monsterkoppel uit een heidens verleden, dat vandaag weer opspeelt) is alles Baäls-dienst en Astarte-verering. Maar voor wie de Heiland in onverderfelijkheid liefhebben is de sexualiteit een kostelijke scheppingsgave, die zelfs een alledaags leven tot vervoerende hoogten kan brengen.

Misschien is dat wel eens aan paus Johannes Paulus II gerapporteerd. Misschien is hij de betreffende waarde van een levenslang celibaat al gaan inzien. Misschien ziet hij in de topprestatie van een acrobate wel meer absolute lichaamsbeheersing dan in hemzelf. En misschien is hij al bezig, zijn afkeer van de vrouwelijke charme te overwinnen. Het zou zijn pauselijke glimlach om een halve vierkante voet vrouwelijkheid kunnen verklaren en vergeeflijk maken.

Kerk-zijn in Japan

door prof. S. Haruma

Volgens een statistisch rapport van juli j.l. telt onze kerk thans 91 gemeenten met in totaal 6889 leden, 103 predikanten en 236 ouderlingen (laatstgenoemden worden bij ons voor het leven geïnstalleerd). Het aantal christenen (protestant, rooms-katholiek, grieks-orthodox) vormt slechts 1 procent van de totale bevolking van Japan van ongeveer 120 miljoen. Vele landen in Azië leggen de Evangelieverkondiging beperkingen en bemerkingen in de weg. Japan kent echter volledige vrijheid voor zendingsactiviteiten. Toch is, vergeleken bij de rest van Azië, het percentage christenen tot op heden relatief het laagste in ons land.

Japan is een typisch niet-christelijk land. Mogelijk ligt de reden hiervoor in de innerlijke geest van de Japanner. In het tweede gedeelte kom ik hierop terug. Nu eerst nog wat cijfers uit de statistieken. Van de 6889 leden die onze kerk telt zijn er slechts 3645 belijdend lid (dus weinig meer dan de helft). Het totaal aantal leden van de verschillende kerkgenootschappen afzonderlijk is als volgt: Verenigde Christelijke Kerk (Kyodan): 188.000. Over deze kerk nog dit: zoals gezegd is zij het product van de Wet ter Regeling van de Godsdienstige Lichamen. Na de

oorlog gingen de voormalige kerken elk weer op zichzelf staan, maar vele plaatselijke gemeenten bleven wat ze waren en zorgden zodoende voor de voortzetting van de Verenigde Kerk. Zij is thans de grootste protestantse kerk. Het ligt voor de hand dat zij geen eenheid van belijden kent: haar enige formulier bestaat uit de Twaalf Artikelen voorafgegaan door een eenvoudige inleiding. Van elk artikel worden dan ook uiteenlopende interpretaties toegestaan. Als gevolg wordt deze kerk meer en meer vrijzinnig. Een waarlijk christelijke kerk dië in de lijn van de protestantse kerkhervorming wil staan zal altijd, als *ecclesia semper reformanda*, de erfenis aan reformatische belijdenisgeschriften overnemen en tegelijk haar eigentijdse belijdenis trachten op te stellen.

De op één na grootste protestantse kerk in Japan is de Anglikaanse Kerk met 58.000 leden. Daarna volgen de Baptistenbond (24.000), de Evangelisch-Luthers (19.000) en de Nihon Christelijke Kerk, deels gereformeerd, deels barthiaans (13.000). Dan zijn er nog de kerkgenootschappen met minder dan 10.000 leden: het Leger des Heils, de Immanuëlkerk, de Nihon Jezus-kerk, de Heiligheidskerk (methodisten), en eindelijk dan onze Gereformeerde Kerk in Japan.

Sinds de oprichting van de G.K.J. zijn 33 jaar voorbijgegaan. Zij is nog altijd erg klein, ondanks intensieve evangelisatie door haar pastors en gelovigen. Dit wijst erop dat wanneer een kerk het evangelie brengt zonder water bij de wijn te doen terwille van de Japanse geest, die sterk beheerst wordt door voorouderverering en afvallig-religieuze zeden en gewoonten, het wel zeer moeilijk wordt om mensen voor Jezus Christus te winnen. Maar evangelisatie is het werk van God door de Heilige Geest. Wij wensen ons vertrouwen op God te stellen en kunnen alleen maar het evangelie verkondigen in hoop. Wij willen als de 7000 zijn, die hun knieën voor Baäl nog niet gebogen hadden.

Prof. dr H. J. Jager — 80 jaar

Deze dagen, om precies te zijn 16 februari, hoopt Prof. Jager zijn tachtigste verjaardag te vieren. Inderdaad mag het nog een vieren heten omdat Prof. Jager en zijn vrouw het goed maken, gerekend naar hun leeftijd. Wij wensen hun van harte 's Heren zegen toe op hun levensavond.

„Houdt Uw voorgangers in gedachtenis die het Woord Gods tot U gesproken hebben; let op het einde van hun wandel en volgt hun geloof na. Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde en tot in eeuwigheid.” (Hebr. 13 : 7, 8).

Bestuur en redactie van Opbouw

2. De moeilijkheid van zending in Japan en kenmerken van de Japanse denkwijze

De Japanse manier van denken, voelen en beleven is diepgeworteld in de traditie van het shintoïsme en het boeddhisme. Deze zijn samengegaan en vermengd tot de nationale zede. Dr. Ienaga, hoogleraar voor de Japanse geschiedenis aan de Universiteit van Tsukuba, heeft gezegd dat het Japanse volk de aanleg heeft voor „rekbaar aanpassing”. Ik geloof inderdaad dat elasticiteit het kenmerk is van de Japanse geest. In de 16e eeuw sloot het keizerlijk bewind het land voor alle buitenlanders, behalve de Hollandse handelaars. Het wilde alleen westerse wetenschap toelaten en de jezuïeten-missionarissen uit andere landen uitsluiten om het christendom buiten de deur te houden, onder het motto: Japanse geest, Westerse kunst (= wetenschap en techniek). De Japanse geest, het Japanse denken moest onaangetast blijven.

Niettemin is deze Japanse geest een bijzonder vaag begrip. Voor mij betekent het shintoïstisch en boeddhistisch pantheïsme en pancosmisme. Het betekent tegelijk het vermogen tot rekbaar aanpassing. Vandaar dat in de Japanse geest, die syncretistisch en synthetisch is, datgene wat niet naast elkaar kan bestaan, toch wezenlijk wel naast elkaar kan bestaan. Veel mensen buigen voor een klein huisaltaartje waarin hun voorouders vergoddelijkt zijn (shintoïsme). En de meeste Japanners reizen tijdens de Bonperiode — de derde week in augustus — naar hun plaats van herkomst of afstamming om de zielen van hun voorouders te verwelkomen (boeddhisme), in het geloof dat in deze periode hun voorouders hun thuis weer opzoeken. De anders door verkeer zo verstopte straten van Tokyo en andere steden zijn dan leeg en verlaten terwijl de snelwegen vol files staan (zo erg dat soms babies in de auto's aan de zomerhitte bezwijken). Hier zien we al de gewoonte die shintoïsme en boeddhisme in zich verenigt.

En tijdens de kerstdagen koopt iedereen van kantoor op weg naar huis een echte kerstcake om het kerstfeest te vieren. Ik las in een recente krant die mijn vrouw mij stuurde, dat Premier Ohira, die als christen bekend staat, een bezoek heeft gebracht aan de Jasukuni-schrijn waar de zielen van de gesneuvelde soldaten vergoddelijkt zijn. Maar behalve de christenen van calvinistische huize vinden de meeste Japanse christenen een dergelijk gedrag niet vreemd. Zo is het gemiddelde Japanse bewustzijn.

De doorsnee Japanse geest kan het begrip niet vatten van een enig, waarachtig, persoonlijk, almachtig God. Daarom kwam de eerste bijbelvertaler in het Japans al op de eerste bladzijde van het Oude Testament voor een grote moeilijkheid te staan. Het Japans had geen enkel passend woord voor God. Voor de Japanse mens is de wereld niet door een bovennatuurlijk iemand geschapen. De volstrekt enige God als Schepper van het heelal, die het christendom leert, bestaat voor hem nergens. De Japanse opvatting van het universum is Mushi-Mushi: geen begin — geen einde. Dus is het voor de Japanner uiterst moeilijk begrip te krijgen van een levende, persoonlijke, enige God die de wereld geschapen heeft en alles wat geschiedt naar zijn raad bepaalt. Veel belangrijker dan een godsbegrip is voor het shintoïsme en het boeddhisme het begrip familie of stam, het begrip natuur, in één woord, het begrip totaliteit.

Een Japanner kan voor zichzelf niet uitmaken of hij nu shintoïst dan wel boeddhist is, zozeer zijn die twee vermengd. Het shintoïsme is gebonden aan de meer primitieve voorouderverering en de enkeling heeft zijn individualiteit binnen zijn gehele familie, welke bestaat uit de levenden en de voorouders. De familie omvat alle verwanten veraf en nabij. Deze structuur werd tijdens de 2e wereldoorlog door het totalitaire militarisme benut. Het Japanse volk werd hiërarchisch geordend en de gehele natie moest één familie zijn, aan de top waarvan de Keizer zetelde als een vader. De Keizer werd nu het totaliteitsbegrip. Menig soldaat wilde zich spontaan offeren op het slagveld voor de naam van de Keizer. Wat

betreft het boeddhisme, en speciaal het Zen-boeddhisme, dit is een meer wijsgerig verfijnde religie. Het heeft een tempel, omringd door een prachtige tuin met miniatuur-bergen en riviertjes. Dit stelt de mikrokosmos voor. Deelnemers zitten op het terras en geven zich over aan contemplatie. Zij moeten blijven zitten totdat hun individualiteit oplost en elke eigenheid is opgenomen in de kosmos. Men beleeft de hoogste religieuze extase wanneer men zelf verdwijnt om op te gaan in de 'natuur' — het begrip van totaliteit, universaliteit.

In het Japanse denken is dus altijd een gevaarlijke neiging tot totalitarisme aanwezig. Deze combinatie van twee religies verklaart de unieke geesteshouding van de Japanse mens. Het begrip van totaliteit, universaliteit kan zich wijzigen. Met het einde van de oorlog raakte men de godkeizer als totaliteitsbegrip kwijt. Maar het vermogen tot rekbaar aanpassing bleek in staat een nieuw begrip te vinden. Namelijk het bedrijf of onderneming.

De meeste werknemers, in kantoor of werkplaats, zijn bereid zichzelf en hun gezin en al hun geestelijke activiteit aan dit nieuwe alheidsbegrip op te offeren. Hun hele persoon of individualiteit dient op te gaan in het welzijn van de onderneming. Zij vinden hun identiteit in het besef te behoren tot de „gemeenschap”. Dit is een nieuwe vorm van totalitarisme. Andere aziatische landen staan argwanend tegenover dit economisch totalitarisme en noemen de Japanner een homo economicus. Deze instelling heeft Japan omhoog gevoerd tot één van de technisch meest ontwikkelde landen ter wereld, naast Amerika en West-Duitsland. Zij vinden het helemaal niet vreemd op het dak van een modern gebouw van een volledig gecomputeriseerd bedrijf een altaar aan te treffen gewijd aan de slang of de vos. De Japanse geest aanbidt de voorouders waardoor men met de hele familie gemeenschap oefent: de levenden moeten de zielen van de gestorvenen troosten en de doden behoren aan de levenden voordelen voor dit aardse leven te bezorgen.

(wordt vervolgd)

door P. C. van Wijk - Zaltbommel

De waarde van een kerkverband

Je kunt over het kerkverband of een kerkverband op verschillende manieren spreken en schrijven. Dat is in de loop van de jaren dan ook wel gedaan. Er is heel wat gediscussieerd over de betekenis van een kerkverband, over wat wel en wat niet moet worden vastgelegd in een kerkorde. Tijdens die discussies is gebleken dat er nogal verschil van mening is. Dat dateert niet van een paar jaar geleden, die verschillen waren er in de twintiger jaren ook al.

Ook tijdens de conventsvergaderingen is dat verschil in denken weer aan het licht gekomen. Dat is niet zo erg, als we er maar niet opgewonden door raken en niet menen dat 1981 het jaar van de waarheid moet worden. Volgend jaar gaan de kerken zich immers weer met allerlei kerkrechtelijke vragen bezig houden. 't Is te hopen dat ieder die geroepen wordt aan die discussies mee te doen bedenkt dat we ook een kerkverband moeten bezitten als niet-bezittende. Discussies rondom het kerkverband hebben in het verleden veel ver-

wijdering gebracht. Dat is jammer, want het gaat in het samen-hebben-van-een-kerkverband juist om het gemeenschappelijke en het is belangrijk dat gemeenten die samen een kerkverband vormen van dat gemeenschappelijke iets laten zien. Voor de werfkracht van een groep kerken is het van levensbelang dat van die kerken kan worden gezegd dat Gods zegen te zien is omdat er liefde woont (Psalm 133).

Een kerkorde is in de kerkgeschiedenis vaak geworden tot een kerkelijk-juridisch document waarbij kerkelijke uitspraken over een bepaald K.O.-artikel zijn gaan fungeren als arresten van de Hoge Raad die b.v. een eind moeten maken aan verschillende interpretaties van belastingwetteksten. Op deze manier heeft het kerkverband — ik heb er al eens eerder op gewezen — polariserend gewerkt. Wanneer we er geen blijk van weten te geven dat we iets geleerd hebben zullen ook in de toekomst allerlei kerkrechtelijke discussies de gelovigen uiteen drijven in plaats van dichter bij elkaar brengen.

—o—

Het kerkverband is echter méér dan een min of meer afgerond juridisch geheel maar een zaak van geestelijk leven. Ik denk aan wat C. Huizinga hierover heeft geschreven in Opbouw en Verkenning. Uit het laatstgenoemde blad neem ik enkele zinnen over (nummer oktober 1979, blz. 154):

'De christelijke omgang van zusterkerken... heeft continuïteit. Zustergemeenten komen elkaar niet maar zo af en toe tegen,

zij zijn bij de voortduur samen. Want samen hebben ze deel aan Christus. Die belijdenis vormt het concentratiepunt van hun éénzijn.'

Als we dit nu onthouden kan het duidelijk zijn dat een kerkverband niet bestaat bij de gratie van een kerkorde, maar zijn waarde heeft doordat die kerken gezamenlijk wat doen en laten zien dat ze solidair zijn. Na de laatste kerkelijke breuk zijn er een aantal samenwerkingsvormen tot stand gekomen of voortgezet terwijl we „buiten verband” waren. Toch was er een band, er was verband. Het zendingswerk werd voortgezet en daar waar mogelijkheden wegvielen werden andere mogelijkheden gevonden. Er werd hulp verleend

aan gedupeerde ambtsdragers, aan hulpbehoevende studenten. Er kwam een nieuwe stichting voor emeritaatsvoorziening waarbij de kerken gezamenlijk een richting kozen en zich aan elkaar verbonden. Er kwam een stichting voor maatschappelijk werk, er kwam een commissie voor het begeleiden van theologische studenten. Zo is er meer te noemen: allemaal vruchten van het sámen-iets-hebben.

—o—

Een kerkverband wordt niet herkenbaar door wat er in allerlei artikelen na veel wikken en wegen op papier wordt gezet (hiermee ontken ik niet de betekenis van een kerkorde), maar door wat als vrucht van samen-van-de-Here-zijn,

als vrucht van de Geest, openbaar wordt. De gemeenschap der heiligen laat zich niet omschrijven in een kerkorde, je bent solidair met een ander of je bent het niet! De contuniteit van de omgang van zusterkerken is afhankelijk van het sámen blijven doen van dingen waaraan je sámen bent begonnen. Een roepende kerk voor zendingswerk kan niet zonder de zekerheid dat een aantal zusterkerken blijft samenwerken.

Datzelfde geldt uiteraard van allerlei andere activiteiten.

God beware ons ervoor een voortdurende blijven bezig zijn met b.v. artikel 34 van een kerkorde hóger te stellen dan het *praktisch* met elkaar doen van allerlei dingen die de komst van Gods koninkrijk kunnen bevorderen.

ZUTPHEN

ONTMOETINGS DAG

zaterdag 26 april '80 D.V.

HANZEHAL: voor de ouderen.

HANZEHOF: voor de jongeren.

Dichtbij Station N.S.

Muziekgroepen, solisten, attentiel
Er is op de komende ontmoetingsdag gelegenheid uw bijdrage te leveren aan het doel van de dag. Geef u op aan: Ir. J. Mulder, Boschdijk 380, Eindhoven, telef. 040-444429.

boekbespreking

DE NACHT DER GIRONDIJNEN

(J. Presser)

De eerste druk verscheen in 1957 als geschenk in de Boekenweek: wie voor f 4,50 (!) aan boeken kocht, kreeg dit werkje gratis. De schrijver was J. Presser, historicus van Joodse afkomst, en vooral bekend om zijn werk „Ondergang” over de vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom in de jaren 1940-1945. Hij schreef ook een dichtbundel: „Orpheus en Ahasverus”.

Korte inhoud

De hoofdpersoon, Henriques, 27 jaar, leraar geschiedenis aanvaardt uit zelfbehoud een baan in Westerbork, in het kamp waar de Nederlandse Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog werden verzameld en vanwaar zij per trein naar Auschwitz, later naar Sobibor, werden vervoerd. Henriques wordt lid van de ordedienst, de „Joodse SS”, en moet o.a. helpen bij de organisatie van transporten; hij doet dat om zo zelf te kunnen overleven. Hij staat onder sterke invloed van Cohn, de machtigste Jood van het kamp, hij zakt moreel steeds dieper, zet b.v. zelfs zijn eigen moeder op de trein, maar komt tot inzicht, vooral onder invloed van Hirsch, de rebbe, de „anti-Cohn”. Tenslotte komt hij zelf in de strafbarak terecht, nadat hij Cohn is aangevlogen die de rebbe mishandelde. Dán, dus in de strafbarak, gaat hij schrijven.

De titel

Tijdens de Franse Revolutie waren er twee partijen die elkaar bestreden:

De Jacobijnen en de Girondijnen. De Jacobijnen kregen in 1793 de overhand, een aantal belangrijke Girondijnen werd gearresteerd, berecht en veroordeeld tot de guillotine. De Franse schrijver Lamartine heeft de laatste nacht van de 21 ter dood veroordelden beschreven; Presser heeft in deze titel een aanduiding gegeven van de situatie in Westerbork waar de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog wachtten op het moment van hun executie: het vertrek per trein naar Auschwitz en later naar Sobibor. Westerbork is de wachtkamer, het voorportaal van de dood: de laatste nacht.

Het begin

De eerste drie, vier bladzijden zijn nogal verwarrend, maar wie verder leest, zal dat kunnen verklaren: de hoofdpersoon is in de war en probeert al schrijvende helderheid in zijn denken aan te brengen: wat is er eigenlijk allemaal gebeurd, hoe ben ik zo ver gekomen? (Deze manier van schrijven kan aangeduid worden als „stream of consciousness” te vinden bij schrijvers als James Joyce en Virginia Woolf, maar bij voorbeeld ook bij Hugo Claus in: De Metsiers).

De tijd

Het gebeuren vindt midden in de Tweede Wereldoorlog plaats, vooral 1943. Maar in het werkje zijn twee tijdlagen te onderscheiden:

- a) het voortschrijdend heden (tijdens het schrijven);
- b) het verleden. Dit valt ook in twee perioden uiteen:
 1. de tijd voordat de ik-figuur in Westerbork kwam;
 2. de tijd in het kamp vóór hij zijn relaas begon te schrijven.

Het tijdsverloop is in het algemeen chronologisch, maar er wordt niet continu verteld, dat wil zeggen dat er nogal wat „gaten” in zitten. Er zijn ook verspringingen in het tijdsverloop, soms wordt naar het verleden teruggegrepen, soms naar een later tijdstip verwezen. Ook dat wekt bij de lezer een nogal chaotische indruk, maar het is functioneel. Er is wel degelijk ordening aanwezig; het gaat steeds om de vraag: hoe is het alle-

maal gegaan? Zie blz. 20: „ik móet weten hoe het zich heeft toegedragen, ik wil mijn som maken”.

De opbouw

Er zijn negen hoofdstukken te onderscheiden, het laatste is te beschouwen als een afsluiting. De hoofdstukken zijn niet genummerd, maar wel door stukken wit typografisch van elkaar gescheiden. Er is een dalende lijn, een dieptepunt en een keerpunt met vervolgens een stijging. Ik meen een treffende overeenkomst met het middeleeuwse Elckerlijc op te merken, soms zelfs tot in details, daarop kom ik terug in een later artikel.

Een overzicht van de inhoud (naar de hoofdstukken)

I. Voor de derde keer probeert Henriques te schrijven. Uitstellen kán niet meer: over een week gaat hij met de trein mee. Hij moet nu zijn „som” maken. Herinneringen: 1940, 1942, 1943, de school waar hij leraar was, contact met zijn leerling Georg Cohn, diens aanbod van een „veilige” baan in Westerbork, de oorzaken waardoor hij dat aannam (Ninon op wie hij verliefd was? Georg? Ook de sfeer op school, zijn jeugd, het joodse antisemitisme), de aanleiding: Selma, een meisje van dertien, haar moeder was gearresteerd wegens rassenschande. („En ze had zich nog wel laten steriliseren, want ze zeiden...”)

II. Ontmoeting met Cohn in Westerbork. Overweldigend! Moraal van Cohn: Ik ga kapot, of ik maak kapot! Henriques wordt zijn adjudant, Cohn zal hem „hard” maken, „een man”.

III. Nadere beschrijving van Cohn, de Joodse Ordedienst, het kamp, het cabaret, het café, de arrestatie van Jesaja Melkman door H., beschrijving van de Duitse commandant Schaufinger, ontruiming van rusthuizen in Amsterdam, H. zet zijn eigen moeder op de trein, andere familie en kennissen, zelfs zijn leerlinge Ninon! Ontruiming van het gesticht in Deventer, een andere leerlinge: Mona. H. is nog geen „man”!

IV. H. is spion geworden: hij moet ontdekken hoe sommige Joden uit het

kamp ontsnappen, het begin van de tocht door de hel der barakken.

V. De herinneringen worden scherper, de samenhangen duidelijker. Scène van Cohn en de marechaussee Rooie Hein: de „machtige” Sohn is ook maar een heel zwakke Jood! (Hier ligt het keerpunt in het boek!) Contact van H. met de Rebbe: kan die wél iets terugdoen? Gelezen uit het boek Jozua: De Here God is met u, alom waar gij henen gaat.

VI. Verder contact met de Rebbe. H. beseft: ik ben méér Jood geworden. Beschrijving van een revue in het theater, ook van de trein (symbool van de dood, van het kwaad!) De drama's rondom een transport en de verschrikkelijke nacht vóór het vertrek van de trein, ook de situatie op het perron vóór en de opluchting ná het vertrek.

VII. Dé, de vrouw van een collega, is ook in de strafbarak gekomen. Terugblik: drie weken geleden heeft Henriques de eerste poging tot schrijven gedaan, na het nachtelijke transport van weeskinderen. Hij heeft toen één kind gespaard; Sonja, de kamphoer, is vrijwillig meegegaan. De tweede poging tot schrijven kwam na de zelfmoord van mej. Wolfson, een collega wiskunde. Toen was er voor het vertrek van de trein ook nog een incident waarvan Schwarz, de tweede man na Cohn, de dupe werd: ook die moest op de trein. Cohn was daarna erg neerslachtig, want hij voelde dat ook zijn positie maar erg wankel was.

VIII. De Rebbe moest op transport, Henriques pleitte nog voor hem bij Cohn, maar die waarschuwde hem: H. moest „hard” zijn! De treinen zouden voortaan naar Sobibor gaan, een vernietigingskamp. Op het perron struikelde de rebbe, hij liet zijn boekje (bijbel) vallen, Cohn schopte het weg en sloeg de rebbe een bloedneus. H. vloog Cohn aan, pakte het boekje en gaf dat aan de rebbe.

IX. De som is af: zó is het allemaal gegaan. Dé heeft het gelezen, morgen in de trein zullen ze erover praten; nú geeft ze hem zijn Joodse voor-naam terug: hij heet weer Jacob, en niet meer Jacques.

(De volgende keer verder.)

kerknieuws

Langerak — Beroepen ds W. J. van der Linde van Heerenveen.

N.G.J.C.-Amsterdam — Op dinsdagavond 19 februari om 8 uur hoopt het Ned. Geref. Jeugdcontact te Amsterdam weer bijeen te komen, zoals op elke derde dinsdag van de maand het geval is. De bedoeling van het Jeugdcontact is een opvang te bieden vooral voor die jongeren van onze kerken die door de week in Amsterdam en omgeving werken of studeren maar toch geen lid zijn van één van de gemeentes van de hoofdstad. Dinsdag a.s. zal de avond voor-

namelijk gevuld worden door Marnix van Oord, die 't zal hebben over de vraag: is ons geloof wereldvreemd? Verder is er ruimschoots de mogelijkheid tot het leggen van contacten.

De bijeenkomst (waar ook gezongen wordt; liedboek, YFC-zangboek en zo mogelijk muziekinstrumenten meenemen!) zal gehouden worden in het gebouw achter de Oranje-kerk, 2de v. d. Helststraat, Amsterdam-Zuid.

Namens de organisatie,

J. M. Louwerse
Ds H. de Jong
Ds G. Mul

Lelystad-Almere — De gezamenlijke kerkeraad van de Christelijke Gereformeerde Kerk en de Nederlands Gereformeerde Kerk te Lelystad deelt het volgende mee.

In november deed de Christelijke Scholengemeenschap 'De Brug' in Lelystad een beroep op onze predikant, ds A. Broersma, om als adjunct-directeur aan deze school te komen werken, speciaal belast met het pastoraat in de schoolgemeenschap. Na enkele weken van intensief beraad heeft ds Broersma besloten om het beroep van de school te aanvaarden. Enerzijds betreft de kerkeraad zijn aanstaand vertrek als gemeente-predikant; in onze opbouw-fase hebben we een predikant dringend nodig.

Anderszijds is de kerkeraad dankbaar dat we onze verantwoordelijkheid voor het christelijk onderwijs in onze stad ook kunnen waarmaken, door onze predikant voor dit werk af te staan, waarbij hij aan onze gemeente verbonden zal blijven naar artikel 6 K.O.

Dit betekent wel dat er twee predikanten in de polder nodig zijn. Hiervoor was namelijk al besloten om, in samenwerking met de chr. geref. deputaten 'Steun Kerken in de IJsselmeerpolders', een predikant te beroepen voor de wijkgemeente in wording te Almere; deze predikant zal gezocht worden in de Chr. Geref. Kerken.

In de a.s. vakature te Lelystad zal — vanwege onze samenwerking — worden geprobeerd een predikant te vinden in de Ned. Geref. Kerken.

Voor de steun die we bij de bouw van het kerkelijk leven ontvangen van de chr. geref. zusterkerken via de genoemde deputaten, en van de ned. geref. zusterkerken rechtstreeks, zijn we bijzonder erkentelijk.

Voor het opbouwwerk in de polders vragen we van de zusterkerken ook hun gebed, opdat de samenwerking en heel ons werk zegenrijk mag zijn.

Barendrecht — Uit het kerkblad van Barendrecht nemen we het volgende over, geschreven door ds Smit: „Het is alweer een hele tijd geleden, dat de fam. Kerkhof een jonge afrikaanse broeder meenam naar de kerk, Carmelo Ongene uit Equatoriaal Guinea. Ik heb hem toen nog verast met een frans toespraakje, dat hij — dat herinner ik me goed! — met een uitdrukking van lichte verbijstering op zijn gelaat aanhoorde. Carmelo was in Nederland met studieverlof. Hij studeerde en studeert nog rechten in de russische stad Kiev. Hij was niet uit eigen vrije keus in Kiev beland, maar daarheen gedirigeerd (met andere jongelui) door de overheid van Equatoriaal Guinea, die zich op deze wijze blijkt voor de toekomst wilde verzekeren van een kader van mensen met bestuurs-

bekwaamheid. Voor Carmelo werd de toestand diep-ongelukkig, toen de diktator van Equatoriaal Guinea met de russen in onmin raakte.

Tussen beide landen kwam een absolute breuk en daarmee was voor Carmelo en andere jongelui, die in Rusland studeerden, de terugkeer naar hun eigen land geblokkeerd. Diktator Maxcias was zo'n wrede tiran, dat al wat uit Rusland zou komen geen schijn van levenskans meer zou overhouden. Ook schriftelijk contact met de familie moest achterwege blijven. Het zou alleen maar gevaar opleveren! En zo kwam Carmelo in een toestand van eenzaamheid. Hij stond apart. Zou hij zijn familie nog weer kunnen ontmoeten?

Nu is er een keer ten goede gekomen. Maxcias is afgezet en ter dood veroordeeld. Met de kerkjes in Equatoriaal Guinea is het contact weer op gang gekomen. De broederschap daar beleefd een tijd van verademing!

Intussen is Carmelo in Kiev met zijn studie gereedgekomen. Hij hoopt er voorjaar 1980 de laatste hand aan te kunnen leggen. Hij zou dan ook gauw naar zijn land kunnen terugkeren. Evenwel, daar is een „maar“ aan verbonden. Zoals we wel kunnen begrijpen is het voor een jongeman, ook al is het een christen, een buitengewoon ingrijpende zaak om in Rusland te studeren en vooral als hij Rechten als studievak heeft.

Over arbeid, kapitaal, maatschappij en alle mogelijke andere belangrijke zaken heeft hij niets anders gehoord en meegekregen dan louter marxistische denkbbeelden. En zo oordeelden Carmelo's vrienden en broeders hier en ook in Spanje het een goede zaak, als hij zijn studie in het Westen zou kunnen voortzetten en afronden. Dat zal nu D.V. gebeuren in Barcelona. Carmelo stemt daar heel graag mee in. De gemeente van Barcelona, de zusterkerk ter plaatse mogen we wel zeggen, zal hem opvangen en op alle mogelijke manieren met raad en daad terzijde staan. De studietijd wordt begroot op 14 maanden.

Maar de gemeente van Barcelona is niet in staat de kosten op te vangen. Men moet rekenen op zo'n f 600,— per maand gedurende de tijd van één jaar en twee maanden. Nu denk ik,

dat u de „moraal“ van dit verhaal al voelt aankomen.

Kunnen wij niet een handje helpen? Een broeder en in hem — als het de Here belijft — een land en een broederschap in de verte? Er wordt al veel van ons gevraagd, maar dat komt omdat wij tot de rijksten van de wereld behoren!

De diakonie (van Barendrecht) is van harte bereid uw gaven in ontvangst te nemen. (gironr. 2078763 t.n.v. diakonie Ned. Geref. Kerk van Barendrecht, p.a. Frambozentuin 11 te Rotterdam). Wilt u op het strookje dan wel het bijschrift „Carmelo“ voegen en tevens duidelijk maken of u een gift ineens of een maandelijks bijdrage bedoelt?

Dan kunnen we spoedig nagaan wat mijn verzoek heeft mogen opleveren.

God schonk ons

Nynke Mirjam

J. Bouma
M. Bouma-Mevius
Annemarie
Maike

11 februari 1980
Oud-Loosdrechtsedijk 122

De HEERE, die ons aanvankelijk blijdschap gaf door de geboorte van onze kleindochter

ANNEMARIE,

dochter van Geert v. d. Veen en
Annie v. d. Veen-Stoel
en zusje van Herma,

bedroefde ons door haar na 4 dagen tot Zich te nemen.

De beloften van het genadeverbond zijn ons tot rijke troost.

Fam. J. Stoel,
Nesweg 19, Kampereiland
Fam. H. v. d. Veen,
Berkenlaan 22, Ede

Redactieleden:

Ir. A. W. Biersteker;
Ds H. de Jong;
H. Langerak;
Mr. dr J. Meulink;
D. W. L. Milo;
Ds E. R. Postma;
Drs W. G. Rietkerk

Adres van de Redactie:

Ds K. Muller,
Riouwstraat 59,
1521 SC Wormerveer
Tel. 075-282589

Kerknieuws en berichten over kerkelijke/christelijke activiteiten te zenden naar:

„Kerknieuws Opbouw“,
Brugakker 36-22,
3704 LP Zeist,
Tel. 03404-50278

Advertenties en druk:

Drukkerij „Steenbergen“,
Nooitgedacht 3,
3701 AL Zeist
Tel. 03404-12452

Advertentieprijs:

35 ct per mm.
familieberichten
30 ct per mm.
Advertenties inzenden tot
dinsdagmorgen 10.00 uur.

Administratie-adres:

Kon. Wilhelminalaan 38,
3956 TD Leersum
Tel. 03434-4288

Abonnementsprijs:

f 40,— per jaar of f 21,—
per halfjaar.
Buitenland f 45,— p. jaar
of f 60,— per luchtpost.
Gironr. 404945 t.n.v. van
Geref. Persveren. Heem-
stede.

Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november

LEVERBAAR ZIJN DE VOLGENDE UITGAVEN

1. Ds. G. Visee, Onderwezen in het Koninkrijk der hemelen (keuze uit zijn persarbeid) 354 pagina's	f 27,50
2. Ds. K. Doornbos, Over de heilige gemeente en het heilig avondmaal - 22 pagina's	f 3,75
3. Ds. H. J. van der Kwast, De ouderling en het huisbezoek (bij grotere aantallen f 3,— per stuk) 14 pagina's	f 4,00
4. Ds. P. K. Keizer, Vragen naar de bekende weg - 118 pagina's	f 10,75

U kunt bestellen bij:

COPIEERINRICHTING VAN DEN BERG
BROEDERWEG 6 — KAMPEN — TELEFOON 05202-12287
of bij de boekhandel

Voor al uw
handels- en familiedrukwerk - boeken en folders
is uw adres

DRUKKERIJ „STEENBERGEN“

Nooitgedacht 3 - Zeist